

თეა ტეტელოშვილი

აფექსაციით მიღებული სახელური ნეოლოგიზმები და მათი ორთოგრაფიის პრობლემები

ენა, როგორც მუდმივად ცვალებადი ფენომენი, საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების კვალდაკვალ ახალი ცნებებისა თუ საგნების აღსანიშნავად საჭიროებს ახალ სიტყვებსა და გამოთქმებს. სწორედ ამ მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად იქმნება ნეოლოგიზმები.

როგორც ცნობილია, ენაში ნეოლოგიზმების მიღების სხვადასხვა გზა არსებობს: კომპოზიცია, სიტყვაწარმოებითი აფექსაცია, არსებული სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობით აღჭურვა, სესხება და სხვ. ქართულში ზემოჩამოთვლილი ყველა საშუალება გამოიყენება ახალ ერთეულთა მისაღებად. ნეოლოგიზმთა ქმნადობა-სესხების პროცესი უშუალოდ უკავშირდება ტექნოლოგიურ თუ საინფორმაციო ცვლილება-განვითარებას, სწორედ ამის დასტურია ბოლო ათწლეულში თანამედროვე ქართულში ნეოლოგიზმების განსაკუთრებულად აქტიური გაჩენა: **ინტერნეტსივრცე, ინტერნეტწიგნი, ელფოსტა, ვებპროგრამირება** და ა.შ.

ნეოლოგიზმად სიტყვის კვალიფიცირება აუცილებლობით მოიპოვებს ამ სიტყვის მართებულად მიჩნევის საკითხსა და მის მართლწერას. ნასესხები ერთეულის შემთხვევაში ხშირად ისმის კითხვა – ესა თუ ის ახალი სიტყვა ნეოლოგიზმად უნდა ჩაითვალოს თუ ბარბარიზმად. გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, თუ საგნის ან ცნების აღმნიშვნელი არ არსებობს, მაშინ ის ნეოლოგიზმი უნდა იყოს, სხვა შემთხვევაში – ბარბარიზმი. მაგრამ არც ასე მარტივადაა საქმე. აღნიშნული თვალსაზრით, ქართული ენისთვის თავის დროზე ბარბარიზმად უნდა კვალიფიცირებულიყო საკმაოდ ბევრი ლექსიკური ერთეული, მაგალითად, ისეთები, როგორებიცაა: **დეფუსტაცია** (შდრ., **დაჭაშნიკება, დაგემოვნება**), **ინსპირაცია** (შდრ., **შთაგონება**), **სინქრონიული** (შდრ., **თანადროული**) და ა. შ. აღსანიშნავია, რომ ზემოჩამოთვლილი სიტყვები მართებულადაა მიჩნეული და „ქართული ენის ორთოგრაფიულ ლექსიკონშიცაა“ შეტანილი (ქეოლ 1998: 255, 302, 453). მეორე მხრივ, დგება „ახალ სიტყვათა“ დაწერილობის საკითხი. მაგალითად, თანამედროვე ქართულში ნაირგვარი დაწერილობით შეიძლება შეგხვდეთ თუნდაც სიტყვა **ვებგვერდი** (**ვებგვერდი, ვებ-გვერ-**

დი, ვებ გვერდი), მედიაცენტრი (მედიაცენტრი, მედია-ცენტრი, მედია ცენტრი) და სხვ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის გარკვევაც, თუ რამდენი ხნის განმავლობაში შეიძლება მივიჩნიოთ ესა თუ ის სიტყვა ან ფრაზა ნეოლოგიზმად, რამდენადაც ენობრივ გარემოში ახალი სიტყვის/ფრაზის რამდენიმეწლიანი არსებობა ფაქტობრივად აქრობს მისი სიახლის შეგრძნებას და ის ბუნებრივად ინაცვლებს ენის ძირითად ლექსიკურ საუნჯეში.

ამრიგად, ნეოლოგიზმების კვლევა და მართლწერა ზემოთ ჩამოთვლილ და კიდევ მრავალ სხვა საკითხს მოიაზრებს კომპლექსურად. ამჯერად ჩვენი ინტერესის სფეროში მოექცა ავიქსაციით მიღებული სახელური ნეოლოგიზმები და მათ ორთოგრაფიასთან დაკავშირებული პრობლემების წარმოჩენა შემდგომი მუშაობისას კვლევის სწორად წარმართვის მიზნით.

როგორც უკვე ითქვა, სახელური და, ზოგადად, ნეოლოგიზმების მიღების ერთ-ერთი გზაა ავიქსაცია. ქართულში დერივაციული სიტყვაწარმოებისთვის გამოიყენება: სიტყვამაწარმოებელი ავიქსები; წარმოშობით ბრუნვის ნიშნები, რომელთაც ამ შემთხვევაში შეძენილი აქვთ ახალი ლექსიკური ერთეულების წარმოების უნარი და თანდებულები. სიტყვათქმნადობა ახალ ცნებათა და საგანთა აღსანიშნავად განსაკუთრებით აქტიურია ტერმინოლოგიურ სფეროში. სწორედ ასე მივიღეთ თავის დროზე შემდეგი ტერმინები: **უჯრ-ედ-ი, გან-ედ-ი, გოგირდ-იან-ი, ფეხსახსრ-იან-ი, აბჯრ-ოსან-ი, ჩანთ-ოსან-ი, ვეგეტარიან-ელ-ი, ანტისეპტიკ-ურ-ი; ოცობ-ით-ი, ჟანგვ-ით-ი, დნობა-დ-ი, ზრდა-დ-ი, ადვილაქროლა-დ-ი, არადრეკა-დ-ი; ჯაჭვის-ებრ-ი, უკანა-ენის-მიერ-ი** და სხვ.

ზოგადად, ქართული ენა სიტყვამაწარმოებელი ავიქსებით ახალი ლექსიკური ერთეულის მიღების რამდენიმე გზას მიმართავს. კერძოდ, ქართული ფუძის ქართული ავიქსებითვე გაფორმებას: **ანა-ზღაურება-დ-ი, ანგარიშგება-დ-ი, მოწყვლა-დ-ი, გადახურვ-ით-ი, გამაგრებ-ით-ი, დაგროვებ-ით-ი**; ქართული ფუძის არაქართული ავიქსებით გაფორმებას: **ბარათი-ზაცია, ბელად-იზმ-ი**; ნასესხები სიტყვის ქართული მაწარმოებლებით გაფორმებას: **მენტალ-ურ-ი, ადაპტირება-დ-ი, სიმულაცი-ურ-ი, სპინალ-ურ-ი**; ნასესხები სიტყვის ასევე ნასესხები დერივატებით გაფორმებას ან უკვე ნაწარმოები უცხო სიტყვის სესხებას: **ვაუჩერ-იზაცია, სტილ-ისტ-ი, ბორდერი-ზაცია, ბიზნესოპე-**

რატ-ორ-ი, კონტრაქტ-ორ-ი, გეიმ-ერ-ი, ონალინშოპ-ინგ-ი, ბანკ-ინგ-ი, მონიტორ-ინგ-ი, ქეთერ-ინგ-ი...

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გვხვდება ერთსა და იმავე სიტყვაზე როგორც ქართული, ისე ნასესხები აფიქსების დართვის შემთხვევებიც. ასეთ დროს, როგორც წესი, მიღებული ლექსიკური ერთეულები სემანტიკურად ერთმანეთისგან განსხვავდება (ერთს უფრო სახელური გაგება აქვს, მეორეს – პროცესისა): **კომპიუტერიზაცია – კომპიუტერიზება, ასოციაცია – ასოცირება, კოჰაბიტაცია – კოჰაბიტირება, იმპლემენტაცია – იმპლემენტირება, კომერციალიზაცია – კომერციალიზება, ლეგიტიმაცია – ლეგიტიმირება, პრივატიზაცია – პრივატიზება...** გვხვდება ისეთი მაგალითებიც, როდესაც სიტყვა ერთი და იმავე ძირიდან მიღებულია ქართული აფიქსაციით, მაგრამ ნაწარმოები ლექსიკური ერთეულები მცირედ განსხვავებული მნიშვნელობისაა: **დაპროგრამება – პროგრამირება, დაფორმატება – ფორმატირება** და სხვ. ზემოთ მოყვანილი ორივე შემთხვევისთვის მნიშვნელოვანია, რომ წყვილის ცალეხს ერთმანეთისგან განსხვავებული (თუნდაც მცირედით) მნიშვნელობები ჰქონდეთ. ამავე პრინციპით „გაქართულებული“ ახალი სიტყვებია: **დაშეარება, დალინკვა, დათაგვა, დაანონსება, დაკლიკვა, დანიუსება...** აღნიშნული სიტყვების უმეტესობას აქვს ქართული შესატყვისი: გაზიარება, ბმულის გაკეთება, მონიშვნა, წინასწარი თქმა, დაწკაპუნება, ახალი ამბის წინასწარ თქმა და ა.შ. თანამედროვე ქართულში ასევე გახშირდა **-ინგ-**იანი სიტყვები. მნიშვნელოვანია, რომ **-ინგ** მოდის ინგლისური **-ing-**იდან, რომელიც მასესხებელ ენაში მიმღებობების მაწარმოებელია. ამგვარი წარმოების სახელებია: **კომპიუტერინგი, რებრენდინგი, აგროთრეიდინგი...** ამათ რიგში დგას ასევე **პარკინგი** (დასტურდება ქართული ყალიბით მიღებული **პარკირება, შდრ. ავტოპარკინგი, ავტოპარკირება**)... მნიშვნელოვანია, რომ **-ინგ-**ით და **-ება** დაბოლოებით ნაწარმოები წყვილები ისეთივე სემანტიკურ სხვაობას გვიჩვენებენ, როგორსაც **-აცია** და **-ება** ბოლომაწარმოებლიანი ფორმები. **შოპინგი, აუთსორსინგი, ბულინგი, ბიზნესინჟინერინგი, ბოდიბილდინგი, ბლოგინგი...**

დამოწმებული მაგალითების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ქართულ ენაში ამგვარ სიტყვათა მიღების მექანიზმებსა და იმ შესაძლო პრობლემებზე, რომლებიც ამ დროს წარმოიშობა ახალ სიტყვათა ნორმატიულობისა და მართლწერის თვალსაზრით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფიქსური სიტყვაწარმოებით „ახალი სიტყვები“ ქართულში მიიღება როგორც ქართული ენის შინაგანი პო-

ტენციის სრული გამოყენებით, ასევე სესხებით. ხშირ შემთხვევაში დაისმის საკითხი, რამდენად მართებულადაა ახალი სიტყვა შემოსული ენაში და ხომ არ წამოადგენს იგი ბარბარიზმს. ასე, მაგალითად, „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით, **სტილისტი** არის „ლიტერატურული ენის სტილის კარგი მცოდნე“, თუმცა თანამედროვე ქართულში მან შეიძინა ახალი მნიშვნელობა და პარიკმახერის/დალაქის ნაცვლად გამოიყენება. ის აღნიშნავს ისეთ პარიკმახერს, რომელიც არა მხოლოდ კრეჭს ადამიანს, არამედ ვარცხნილობის სტილსაც ურჩევს. უდავოა, რომ ამ მხრივ **„სტილისტი“** ნეოლოგიზმია. მეორე მხრივ, თანამედროვე ქართულში აქტიურად დაიწყო გამოყენება სიტყვისა **„კოჰაბიტაცია“** თანაცხოვრების/თანაარსებობის აღსანიშნავად (ინგლისური სიტყვიდან: „cohabit“). ასევე აქტიურად გამოიყენება **„ბორდერიზაცია“** „საზღვრის გადაწევის“ მნიშვნელობით (ინგლისური სიტყვიდან: „border“). სოციალურ ქსელებში არაერთგზის გადააწყდებით **„დალინკვასაც“** (ინგლისური სიტყვიდან: „link“) ბმულის გაკეთების აღსანიშნავად და სხვ.¹ მნიშვნელოვანია, რომ ჩამოთვლილი ახლად ნასესხები სიტყვების ნორმატიულობის (ან, პირიქით, არამართებულობის) დასადგენად სემანტიკური ფაქტორი ერთ-ერთ ძირითად როლს ასრულებს.

რაც შეეხება ნეოლოგიზმთა ორთოგრაფიას, ერთმანეთისგან უნდა გაიმიჯნოს ქართული და ნასესხები სიტყვების დერივაციული აფიქსაციის შედეგად მიღებულ ერთეულთა მართლწერის პრობლემები.

პირველ შემთხვევასთან დაკავშირებით უნდა აღნიშნოს, რომ ზოგჯერ ქართული ენისთვის ბუნებრივი და ტერმინთქმნადობაში აქტიურად გამოყენებული აფიქსებით არატერმინთა წარმოების შემთხვევები სპეციალურ ლიტერატურაში არამართებულად მიიჩნევა. მაგალითისთვის შეგვიძლია მოვიყვანოთ, ერთი მხრივ, **-ად/-დ** სართით მიღებული ტერმინები: **ბრუნება-დ-ი, კლება-დ-ი, დრეკა-დ-ი, ადვილაქროლა-დ-ი...** და მეორე მხრივ, **კითხვა-დ-ი, მოსმენა-დ-ი, ცნობა-დ-ი** და სხვ. ასეთი შემთხვევები აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ახალ სიტყვათა ნეოლოგიზმად კვალიფიკაციისას (იქნება ეს საკითხის დადებითი თუ უარყოფითი გადაწყვეტა).

¹ რამდენადაც ჩამოთვლილ სიტყვებს აქვს ქართული შესატყვისები, ინგლისურენოვანი ვარიანტების გამოყენება არამართებულია.

რაც შეეხება სიტყვათა სესხების შემთხვევებს, აქ გაცილებით მეტი პრობლემა შეიძლება წამოიჭრას და თავიდან მათ ასაცილებლად აუცილებლობით გასათვალისწინებელია შემდეგი:

1. უცხო ენიდან სიტყვათა გადმოტანისას ყურადღება უნდა მიექცეს მის სწორ ტრანსლიტერაციას:

აკომპანემენტი [და არა აკომპანიმენტი]

ეკვივალენტური [და არა ექვივალენტური]

[იმფანტილიზმი, იმფანტილური კი არა] **ინფანტილიზმი; ინფანტილური** (მლმ 2016: 37, 166, 206)

2. როდესაც ნასესხებ სიტყვას დაერთვის ქართული მაწარმოებელი აფიქსი, არ უნდა დამახინჯდეს ნასესხები სიტყვა:

არაორდინარული [და არა არაორდინალური]

დინამიკური [და არა დინამიური]

ინსტრუმენტული [და არა ინსტრუმენტალური] (მლმ 2016: 56, 160, 209)

3. მსგავსი ფუძის სიტყვათა სესხებისას ყურადღება უნდა მიექცეს მათ მნიშვნელობას პარონიმის თავიდან ასაცილებლად:

პროფესიული (გამოცდილება/დაავადება) და **პროფესიონალური** (კვლევა) (ქეპლ 2011: 197);

ეკონომიური (ეკონომიის მომცემი, მომჭირნეობითი) – **ეკონომიკური** (ეკონომიკაზე დამყარებული, ეკონომიკასთან დაკავშირებული) (ქეპლ 2011: 87).

როგორც უკვე ითქვა ზემოთ, ნეოლოგიზმების ხშირი და მრავალწლიანი გამოყენება მათ უკარგავს სიახლის ელფერს და ენის ბუნებრივ კუთვნილებად აქცევს. ჩვენ მიერ საილუსტრაციოდ მოხმობილი და გაანალიზებული ლექსიკური ერთეულების გარკვეული ნაწილი ასეთია. ჩვენი მიზანი იყო, რომ ნეოლოგიზმთა მიღების გზების პარალელურად გაგვეანალიზებინა ის შესაძლო პრობლემები, რომლებიც მათი ორთოგრაფიისას წარმოიშობა და დაგვესვა კითხვა:

(ა) რა კრიტერიუმით უნდა იხელმძღვანელოს სპეციალისტმა, როდესაც ერთი და იმავე მნიშვნელობის სიტყვები ზოგჯერ უმართებულოდ მიიჩნევა (**ბორდი** (საბჭო), **ავთენტუკური** (ნამდვილი, სარწმუნო, დედნის შესაბამისი), ზოგჯერ კი – ნორმატიულად (**დეფუსტაცია** (დაჭაშნიკება), **ინსპირაცია** (შთაგონება)... შესაბამისად, რა კვალიფიკაცია უნდა მოეძებნოს ისეთ სიტყვებს, როგორებიცაა: **ისტებლიშმენტი**, **ქეთერიინგი** (სწორი დაწერილობით – „კეტერინგი“), **შოპინ-**

გი, ბანკინგი, აუტოსორსინგი (სწორი დაწერილობით – „აუტსორსინგი“), ბულინგი, გეიმერი, კონტრაქტორი და სხვ.

(ბ) დასაშვებია თუ არა, რომ ერთი და იმავე მაწარმოებლის გამოყენება სიტყვაწარმოებაში ენის ფუნქციური სტილის მიხედვით განსხვავებულად ფასდებოდეს მართებულების თვალსაზრისით (ერთი მხრივ, **დრეკადი, ბრუნებადი** და, მეორე მხრივ, **ცნობადი, მოსმენადი**); ანალოგიურად დაისმის საკითხი მსგავსი წარმოების შემდეგი სიტყვების კვალიფიკაციის თაობაზე: **ანაზღაურებადი, რეგულირებადი, ანგარიშგებადი, არაგამრავლებადი, არაგასხვისებადი, თვითქმნადი, ინტერპრეტირებადი, კონვერტირებადი, მოწყვლადი, პროგრამირებადი** და სხვ.

(გ) სახელური სიტყვაწარმოების შედეგად მიღებულ ერთეულთა შემთხვევაში რა არის ყველაზე ზუსტი საზომი ნეოლოგიზმის, როგორც მართებული ფორმისა, და აკრძალულის (ბარბარიზმის) გამიჯვნისათვის. მაგალითად, უნდა მივიჩნიოთ თუ არა ბარბარიზმად **შოპინგი** (შდრ. **ონლაინშოპინგი, ინტერნეტშოპინგი**), **აუტსორსინგი, გეიმერი, ბანკინგი, კეტერინგი** და სხვ. ამა თუ იმ ერთეულს თუ არ ჩავთვლით ბარბარიზმად, მაგრამ ვერც ნეოლოგიზმის კვალიფიკაციას მივანიჭებთ, როგორც უნდა მოვიქცეთ მაშინ?!

ეს და ზემოაღნიშნული სხვა საკითხები მოითხოვს სერიოზულ კვლევასა და ამასთანავე ერთიანი მიდგომების შემუშავების აუცილებლობას. მხოლოდ მათი გათვალისწინებითაა შესაძლებელი სწორი გადაწყვეტილებების მიღება ისეთ მრავალფეროვან და შესაბამისად, რთულ, სფეროში, როგორსაც განეკუთვნება აფიქსაციით მიღებული ახალი სიტყვები. მათი ნეოლოგიზმებად ან, პირიქით, ბარბარიზმებად, კვალიფიცირებისას განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო, რათა, ერთი მხრივ, სიმდიდრე შევუნარჩუნოთ სალიტერატურო ენას, ხოლო, მეორე მხრივ, არ დავაბინძუროთ იგი უმართებულო სიტყვებითა და გამოთქმებით.

ლიტერატურა

მლმ 2016 – მართლწერის ლექსიკონი მედიისათვის, თ. ვაშაკიძე, თ. ბურჭულაძე, მ. ლაბარტყავა, ვ. მაღრაძე, თ. ტეტელოშვილი, ნ. ჯორბენაძე, თბილისი.

ქეგლი – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ელექტრონული ვერსია (<http://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php>; <http://ena.ge/explanatory-online>)

ქეეკ – ქართული ენის ეროვნული კორპუსი (<http://gnc.gov.ge/gnc/simple-query?corpus=grc>)

ქეოლ 1998 – ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, თბილისი.

ქეპლ 2011 – ქართული ენის პარონიმთა ლექსიკონი, შ. აფრიდონიძე, თ. ვაშაკიძე, ვ. მაღრაძე, თ. ტეტელოშვილი, თ. ღვინაძე, ნ. ჯორბენაძე), თბილისი.

<https://www.google.ge/>

Tea Teteloshvili

Nominal Neologisms Formed Through Affixation and the Problems of Spelling

Symmary

The language as a constantly changing phenomenon, following after the development of public life, requires new words and phrases to express new concepts. Thus, neologisms are created to fill these gaps. As known, there are different ways of creating neologisms in a language. This time we are interested in nominal neologisms formed through affixation and showing the problems related to their spelling. During the research the following important questions were emerged: a) What criteria should be chosen by a specialist when the words with the same meaning are sometimes considered to be improper, e.g. *bordi (sabch'o)* “board”, *avtent'ik'uri (namdvili, sarts'muno, dednis shesabamisi)* “authentic” and sometimes – to be a standard, e.g. *degust'atsia (dach'ashnik'eba)* “degustation”, *insp'iracia (shtagoneba)* “inspiration” etc.? Accordingly, what qualification should be given to such words as *ist'eblishment'i* “establishment”, *keteringi* “catering”, *shop'ingi* “shopping”, *bankingi* “banking”, *autsorsingi* “outsourcing”, *bulingi* “bulling”, *geimeri* “gamer”, *k'ont'raktori* “contractor”, etc. b) Is it acceptable to assess the use of one and the same formative in the word

formation process differently in terms of properness according to the functional style of a language (on the one hand, *dreka'di* “flexible”, *brunebadi* “rotatable” and on the other hand, *tsnobadi* “famous”, *mosmenadi* “listenable”)? The situation is alike with the words having similar formation *anazghaurebadi* “payable”, *regulirebadi* “regulable”, *angarishgebadi* “accountable”, *aragamravlebad*i “non-multipliable”, *aragas-khivebadi* “non-alienable”, *tvitkmnadi* “self-creatable”, *int'erp'et'irebadi* “interpretable”, *k'onvent'irebadi* “convertible”, *mots'q'vladi* “vulnerable”, *p'rogramirebadi* “programmable”, etc. c) What is the most accurate criterion for separating a neologism as a proper form and a barbarism as an improper one in case of the units created as a result of nominal word formation? For example, it is interesting whether we should consider *shop'ingi* “shopping” (cf. *onlainshop'ingi* “online shopping”, *int'ernet'shop'ingi* “internet shopping”), *keteringi* “catering”, *bank'ingi* “banking”, *autsorsingi* “outsourcing”, *geimeri* “gamer” to be barbarisms. What should we do if we consider a certain lexical unit to be neither a barbarism nor a neologism?

These issues require comprehensive research and developing common approaches. This will enable us to make right decisions in such a varied and complex field that covers new words formed through affixation. Special caution is required when classifying them as neologisms or barbarisms in order to maintain the rich literary language and not to pollute it by improper words and expressions.